

Om skuddagen og den tidligste romerske kalender

af Christian Marinus Taisbak

Bent C.: "Hvorfor er det den 24. og ikke den 29. februar der er skuddag?"

Marinus: "Det er fordi det R. Nu skal jeg fortælle dig en rigtig romersk historie."

I dén romerske kalender der gik forud for Julius Caesars reform (46 f.Kr.), var februar hvert andet år kortet af: Af de normale 28 dage var de sidste 5 'skåret ud' og anbragt sidst i en ekstra måned på 27 dage, den såkaldte *Intercalaris* eller *Mercedonius*. Derved fik dette år ialt 377 dage – et ikke særlig let forklarligt tal; men nu skal jeg forsøge. Hvis der så stadig er noget forvirrende over denne kalender (og især februar), er det nok fordi den – skønt helt sikkert fornuftigt indrettet fra begyndelsen – er ret dårligt bevidnet, fordi de fleste vidner ikke kendte den i praksis: de lever stort set alle i en senere tid, og har måttet gætte og finde hoved og hale, ligesom jeg. Man kan sammenligne med yngre danskeres forståelse af Ørsteds karakterskala.

Det ældste regulære romerske år var et måneår (som det babylonske og de forskellige græske) med 12 måneder på ialt 354 dage, svarende til 12 'lunationer' (tidsrum mellem to nymåner). Men hvor de fleste kendte månekalendere havde og har måneder der har skiftevis 30 og 29 dage, ser det ud til at romerne (eller etruskerne ?) har haft en særlig godhed for ulige tal; for de romerske måneder var enten 31 eller 29 dage (med undtagelse af februar).

Året begyndte med den første forårsmåned, marts, som blev en lang måned, 31 dage. Derefter var forløbet således: april 29, maj 31, juni 29, quintilis (juli) 31, sextilis (august) 29, september 29, oktober 31, november 29, december 29, januar 29, februar 27 (senere 28, hvorved året fik 355 dage, absurd i forhold til månen; måske det ulige tal igen?). Efter hvilket princip tallene er fordelt, kan vi næppe få at vide af kilderne, men det væsentlige formål er opfyldt: månederne følger nogenlunde med månefaserne, som de ses med det blotte øje.

Her er vist det rette øjeblik til at tage livet af en gammel kronologisk myte, at det oprindelige år kun havde 10 måneder. Bortset fra spørgsmålet om hvordan et sådant år ville fungere eller have noget som helst at gøre med månen – som det jo skal have, således som navnet *mensis* antyder – er det mest sandsynligt et svar fra en skolelærer til en kvik elev, som spørger hvorfor de to sidste måneder ikke har numre: "Det er fordi der i begyndelsen kun var 10 måneder". Eleven spurgte nok ikke derefter: "Hvad skulle nummer 11 hedde? Undecimber?" Elleveren - et ubekvent navn på latin. Det vi ser, er at 6 måneder var nummereret, 6 var navngivet efter guder eller aktiviteter man skulle tage sig af i de pågældende måneder.

Januar fra Janus, en gud med to ansigter: et der holder øje med indendørs liv, mens det andet passer vinteren udenfor.

Men månen er jo ikke alene om at holde rede på menneskenes tid; på 4 år kommer månen 45 dage forud for naturen, altså solen – som jo er det himmellegeme der styrer lys og mørke, varme og kulde, vækst og henfald, liv og død. Så mens en månekalender kan være meget nyttig til religiøse ritualer og forestillinger, kan bonden og gartneren og fiskeren ikke bruge den i det lange løb. En solkalender behøves. Og vi ser da også kalendernes historie optaget af at harmonisere måneår og solår, at skabe en luni-solar kalender; nemlig ved med passende mellemrum at indskyde ekstra dage eller måneder for at få en nogenlunde overensstemmelse med årstiderne – for eksempel skulle *Saturnalia* helst falde en god ugestid før vintersolhverv. Metoden lever endnu i den mosaiske kalender.

Den ældste romerske kalender vi véd noget sikkert om, er kendt fra et arkæologisk fund fra det århundrede der er det sidste (bagudskuende historikere siger det første) før Kristi fødsel, en vægkalender kendt som *Fasti Antiates Miores*.¹ Kort fortalt ser vi 13 kolonner, måneder, hvis navne eller numre ses forkortet øverst. Af skriftlige kilder² lærer vi at der med mellemrum indskydes 22 eller 23 dage hvert andet år inden den 1. marts. Men måden der indskydes på, er forbavsende: efter den 29. januar begynder der altid en 1. februar, *Kalendae Februariae*; men hvert andet år brydes februar af efter den 23. dag, *Terminalia*, hvorefter en 'skudmåned' (*Intercalaris*) på 27 dage begynder. Man valgte altså at afkorte den i forvejen korteste måned – for at få plads til en skudmåned som var længere end det manglende antal dage. 27 dage passer ikke til månens årlige forspring på $11 \frac{1}{4}$ dag, og de er for få til at svare til de 29 eller 30 dage, vi finder i tilsvarende månekalendere, og som svarer til en lunation.

Et eller andet må være sket. For at acceptere min idé (som hverken er ringere eller bedre end så mange andres, bare ikke set af mig før i nogen kalenderbeskrivelse) må vi forestille os en ændring af februar på et ukendt tidspunkt: én dag blev føjet til de oprindelige 27, og denne dag blev føjet ind før de sidste fem dage af måneden. sandsynligvis mellem *Feralia* (den 21.) og *Terminalia*. Vi vælger altså at tro at ved denne kalenders indførelse havde februar kun 27 dage, og at *Terminalia* var den 22. For at udligne de 45 dage på 4 år kunne én løsning være at indskyde 22 eller 23 dage hvert andet år; og det

1. Ses adskillige steder på Internet.

2. Se Agnes Kirsopp Michels, *The Calendar of the Roman Republic*, 145 ff.

er hvad nogle kilder også siger. Spørgsmålet er så, hvor disse dage skulle anbringes. Et oplagt valg ville være i slutningen af februar, lige før *Kalendae Martiae* begynder det nye år.

For at forstå hvordan sådan en konstruktion tog sig ud i et romersk hoved, kan vi repetere hvad vi véd om romerske dateringer i korrespondancer og officielle og juridiske dokumenter, og i kassebøgerne. Hver måned har tre mærkedage, *Kalendae* den 1., *Nonae* den 5. (eller 7.), *Idus* den 13. (eller 15.), den sene i de lange måneder. En dag imellem to mærkedage dateredes ved *at tildele den næste mærkedag et nummer*, idet man talte inklusivt fra den aktuelle dag. Et eksempel: set fra Roms fødselsdag den 21. april er den næste mærkedag den 1. maj, som bliver nr. 10 (i den før-julianske kalender, som vi taler om); der hedder fødselsdagen **x Kal Mai**, *ante diem decimum Kalendas Maias*, ordret: "(i dag er vi) foran den 1. maj, hvor den spiller rollen som nummer 10". Dagen efter vil den 1. maj spille nr. 9, ix Kal Mai.

	Fest	Dato		Fest	Dato		Fest	Dato
		Jan			Feb			Merc
		1	Kalendae Februariarum		1	Kalendae Intercalares		1
		2	iv Nonas Feb		2	iv Nonas Intercal		2
		3	iii "		3	iii "		3
		4	ii "		4	ii "		4
		5	Nonae Februariarum		5	Nonae Intercalares		5
		6	viii Idus Feb		6	viii Idus Intercal		6
		7	vii "		7	vii "		7
		8	vi "		8	vi "		8
		9	v "		9	v "		9
		10	iv "		10	iv "		10
		11	iii "		11	iii "		11
		12	ii "		12	ii "		12
Idus Ianuariae		13	Idus Februariarum		13	Idus Intercalares		13
xvii Kal Feb		14	xi Kal Intercal		14	xv Kal Martias		14
xvi "	CAR	15	x "	LUP	15	xiv "		15
xv "		16	ix "		16	xiii "		16
xiv "		17	viii "	QUIR	17	xii "		17
xiii "		18	vii "		18	xi "		18
xii "		19	vi "		19	x "		19
xi "		20	v "		20	ix "		20
x "		21	iv "	FER	21	viii "		21
ix "		22	iii "	extra	22	vii "		22
viii "		23	ii "	TER	23	vi "	REG	23
vii "		24		(REG)		v "		24
vi "		25				iv "		25
v "		26				iii "	EQV	26
iv "		27		(EQV)		ii "		27
iii "		28				Kalendae Martiae		Mar 1
ii "		29						

I skudår 'genopstår' de sidste fem dage af februar i slutningen af skudmåneden med de 'rigtige' dateringer, vi Kal Martias etc.

Festdage: CAR Carmentali LUP Lupercalia QUIR Quirinalia FER Feralia TER Terminalia REG Regifugium EQV Equirria.

Dateringer: Bemærk at $10+13 = 23$ dage bliver dateret med 'Intercalares', skudmåneden; fire fester fra den 'normale' februar bliver på plads. Skemaet forestiller et skudår med **lang** indskydning, 23 dage; den ekstra dag den 22. februar, iii Kal Intercal, er med til at forvirre hvor

mange dage der i det enkelte tilfælde skulle indskydes; for det ser ud til at det er den der 'gror fast' og giver februar 28 dage; et væsentligt bidrag til den konfusion der til sidst gav anledning til kalenderreformen.

For en romersk pontifex, for ikke at sige konge (*rex sacrorum*), var det umuligt at tillade indskydning af en hel måned efter den 27. februar; for de fester og datoer der hører til festerne, peger frem mod nytårsdagen, *Kalendae Martiae*; de er en slags 'adventstid'. Det ser ud som om disse fem dage er 'lagt i fryseren' for så at blive taget frem når de skal bruges. Hvorfor så ikke indskyde efter 29. januar? Nej, det ville inficere 16 dage af januar efter *Idus* med en tælling frem til *Kalendas Intercalares*, og måske mere alvorligt: anbringe 22 eller 23 dage en hel måned før nytårsdagen. (Man forestille sig noget lignende mellem juledag og nytårsaften – umuligt.) Men alligevel tror jeg at *det var netop sådan man gjorde*, for det er mere end påfaldende at netop dette antal dage er på spil i den korte skudårs-februar. **Det er naturligvis de 22 eller 23 dage i februar der er 'skuddage'**, og måneden *Intercalaris* er den 'gamle' februar med 27 dage. (I dagligsproget hedder den ikke *Intercalaris*, men *Mercedonius*: 'den måned der indfrier hvad der skyldes', altså det manglende antal dage - muligvis et etruskisk ord, beslægtet med *merces*, rente, og med gudenavnet *Mercurius*.) For en romersk kalendermager var det slet ikke så udspekuleret endda, for ved at bevare navnet 'februar' så langt som til *Idus* kom dateringerne i januar og i 13 dage af februar til at se 'normale' ud. Fra *Idus Februariae* og måneden ud og til og med *Idus Intercalares* så dateringerne anderledes ud, men det spillede næppe nogen rolle – måske fordi de fire fester efter *Idus* (til og med *Terminalia*) kunne fejres som sædvanligt. Lad os kaste et blik på kalenderdiagrammet (med den lange intercalation på 23 dage): I stedet for at tilføje 23 dage til en februar på 27, føjede man 27 dage til en kort februar på 23 – en fiks anvendelse af den kommutative regel for addition. Men for brugeren af kalenderen var det en helt tredje stribe dage der blev mærket som indskudte, *intercalati*. En rigtig romersk historie.

Men nu til vores aktuelle pointe om den julianske skuddag, den 24. februar: Da Julius Caesar fra år 709 efter Roms grundlæggelse reformerede kalenderen til den vi kender og bruger endnu i det tredje årtusind efter ham, skulle han placere den ekstra dag hvert fjerde år, skuddagen, et passende sted – hvormed jeg mener: et sted *som kun*

få ville protestere imod. Og han (og hans astrologer) valgte derfor det sædvanlige 'skudsted', nemlig dagen før den 6. dag før den 1. marts, *ante diem sextum Kalendas Martias* (romerne var – som nævnt – fremadskuende og inklusive i deres dateringer: de 'talte fremtiden ned'); men for at ingen som fødtes på denne ekstra dag hvert fjerde år, skulle føle sig snydt for en årlig fødselsdag, bestemte han at den sjette dag *plus skuddagen* (dagen før) skulle regnes for én dag, et 'dobbeltdøgn': vii, vi, vi, v, iv, iii, ii, (Kalendae Martiae), datoer som århundreder senere blev til 23. 24. 24. 25. 26. 27. 28. februar (og nu 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29., med 'skuddagen' fremhævet i almanakken). Dette 48 timers døgn kaldte han 'dobbeltekseren', *dies bissextus*; et navn der stadig kendes i de romanske sprogs betegnelse for skudår (italiensk *anno bisestile*). Der var altså ingen 29. februar; den sidste dag i juliansk februar hed (som i den republikanske kalender) *pridie Kalendas Martias*, 'dagen før 1. marts', hvert år. Og fordi ingen 29. februar optrådte i kalenderen, stod ingen tilbage uden fødselsdag i ikke-skudår, som i vore dage. Var det måske en idé der tåler genoplivning? Noget for Euro(pa)parlamentet?